

«Περί πραγματικών προσφύγων»: Κριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων και των αξιολογήσεων για τους/τις ουκρανούς/ές πρόσφυγες/ισσες στον ελληνικό τύπο

Μαρία Μιχάλη & Βίλλυ Τσάκωνα
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

Recent research brings to the surface a distinction between the media representations of Ukrainian refugees fleeing their country when it was invaded by the Russians in February 2022, and those of refugees from Asian and African countries arriving in the EU: the former are portrayed in more favorable terms than the latter. Such a discriminatory distinction occurred and was debated in the Greek public sphere as well, when the then Minister of Migration and Asylum N. Mitarakis characterized Ukrainian refugees as *real refugees* explicitly stating that Asian or African refugees arriving in Greece are illegal and should not be granted the same benefits as Ukrainians. The present study offers a critical analysis of how these statements and the ensuing discussions were reported in articles coming from 3 Greek newspapers with different political orientation. More specifically, we investigate whether the texts under scrutiny reproduce racist and/or antiracist discourses and how they evaluatively frame politicians' statements on the topic at hand. To this end, we exploit specific discursive strategies from Reisigl & Wodak's (2001) discourse-historical approach as well as certain evaluative parameters identified by Bednarek (2006) in journalistic discourse. The analysis of our data reveals that all the newspapers under scrutiny reproduce refugee representations ascribing to racist discourse despite their more or less pronounced antiracist political orientation. Such representations pertain not only to those refugees who come from Asia and Africa, but also to Ukrainian refugees.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Κριτική Ανάλυση Λόγου, ειδησεογραφική αξιολόγηση, ουκρανοί/ές πρόσφυγες/ισσες, αναπαραστάσεις, αντι/ρατσισμός

1. Εισαγωγή*

Στις 24 Φεβρουαρίου του 2022 η Ρωσία εισέβαλε στην Ουκρανία αναγκάζοντας πολλούς/ές ουκρανούς/ές να εγκαταλείψουν τη χώρα τους και να μετακινηθούν σε εδάφη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να είναι ασφαλείς από τον πόλεμο. Οι γειτονικές ευρωπαϊκές χώρες τους/τις υποδέχτηκαν και θέσπισαν μέτρα για την παροχή άμεσης ανθρωπιστικής βοήθειας (McCann et al. 2023). Αυτή η θετική στάση απέναντί τους διαφοροποιείται σημαντικά από τον τρόπο που συνήθως αντιμετώπιζαν τους/τις πρόσφυγες/ισσες που προέρχονται από χώρες εκτός Ευρώπης (van Dijk 2012). Η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας απέναντι στους/στις πρόσφυγες/ισσες¹ από την Ουκρανία απασχόλησε και την ελληνική Πολιτεία. Στο πλαίσιο αυτό, χρησιμοποιήθηκε για τους/τις ουκρανούς/ές στη Βουλή (1/3/2022 ΠΓ') ο όρος «πραγματικοί πρόσφυγες»² συνοδευόμενος από τους λόγους για τους οποίους θα πρέπει η Ελλάδα να δείξει έμπρακτη αλληλεγγύη απέναντί τους.

* Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της μεταδιδακτορικής έρευνας της Μαρίας Μιχάλη με τίτλο «Αντι/ρατσιστικός λόγος και αναπαραστάσεις ουκρανών προσφύγων/ισσών σε ειδησεογραφικά κείμενα: Κριτική ανάλυση και εφαρμογές στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού» (ΤΕΑΠΗ, ΕΚΠΑ) και επιβλέπουσα τη Βίλλυ Τσάκωνα. Ευχαριστούμε θερμά τον Αργύρη Αρχάκη και τον/την ανώνυμο/η αξιολογητή/τρια για τις εύστοχες παρατηρήσεις και τις εποικοδομητικές διορθώσεις τους στο κείμενό μας.

¹ Υπάρχει μεγάλη συζήτηση για τη διαφορά των όρων *μετανάστης/τρια* και *πρόσφυγας/ισσα*. Αν, ωστόσο, εστιάσουμε στην ανάγκη κάποιων ανθρώπων να μετακινηθούν για ποικίλους λόγους, τότε οι νομικές ή τεχνικές διαφορές μπορεί να μη θεωρηθούν ιδιαίτερα σημαντικές (βλ. Αρχάκης 2020: 17, σημ. 2, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 17, σημ. 2). Στην παρούσα εργασία, ενστερνιζόμαστε αυτή τη θέση και δεν διαφοροποιούμε τις μετακινούμενες πληθυσμιακές ομάδες.

² Όταν αναφερόμαστε στις συγκεκριμένες δηλώσεις του πρώην Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου Νότη Μηταράκη καθώς και στον τρόπο που αναπαράχθηκε ο όρος στα ειδησεογραφικά άρθρα, η υπό εξέταση φράση αναπαράγεται χωρίς κατάληξη θηλυκού γένους, όπως δηλαδή στην κοινοβουλευτική ομιλία του, και εντός εισαγωγικών.

Το παρόν άρθρο μελετάει τις αναπαραστάσεις του «πραγματικού πρόσφυγα» που αποδόθηκαν στους/στις ουκρανούς/ές, όπως αυτές αναπλαισιώθηκαν στα ΜΜΕ μετά την προαναφερθείσα κοινοβουλευτική συζήτηση. Παράλληλα, εξετάζει από ποιον λόγο (ρατσιστικό ή αντιρατσιστικό) αντλούν αυτές οι αναπαραστάσεις και ποια είναι η αξιολογική τοποθέτηση του τύπου απέναντι στις δηλώσεις «περί πραγματικών προσφύγων» και τον ρατσιστικό/αντιρατσιστικό λόγο.

Στις ενότητες που ακολουθούν, αφού αρχικά διευκρινίσουμε τις έννοιες *ρατσιστικός* και *αντιρατσιστικός λόγος* (ενότητα 2.1), αναφερόμαστε στις αναπαραστάσεις των μετακινούμενων πληθυσμιακών ομάδων από τα ΜΜΕ, όπως αναλύονται στη σχετική βιβλιογραφία, τόσο για την προσφυγική ‘κρίση’ του 2015 (ενότητα 2.2) όσο και για τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία το 2022 (ενότητα 2.3). Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τα δεδομένα της έρευνας (3.1) και τα εργαλεία της ανάλυσης (3.2). Στην ενότητα 4 αναλύουμε ενδεικτικά αποσπάσματα από το υλικό μας. Τέλος, στην ενότητα 5 παραθέτουμε τα συμπεράσματα της έρευνας.

2. Θεωρητικό υπόβαθρο

2.1. Ρατσιστικός και αντιρατσιστικός λόγος

Η έννοια *λόγος* (discourse), όπως ορίζεται από τον Foucault (1980), σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο μιλάμε και κατανοούμε τον κόσμο ή μια πτυχή του. Ο λόγος αποτελεί μια αναπαράσταση της πραγματικότητας από μια συγκεκριμένη σκοπιά: διαφορετικοί λόγοι συνιστούν διαφορετικές αναπαραστάσεις για τον κόσμο (Fairclough 1992a, Jørgensen & Phillips 2002, Αρχάκης 2020: 28-30). Ωστόσο, τα όρια ενός λόγου ως έναν βαθμό μπορούν να θεωρηθούν ρευστά, με την έννοια ότι δεν υπάρχει πάντα σαφής οριοθέτηση ενός συγκεκριμένου λόγου από άλλους (Reisigl & Wodak 2020: 151).

Ο ρατσιστικός λόγος, που μας ενδιαφέρει εδώ, βασίζεται «σε κοινωνικά διαδεδομένες και αρνητικά προσανατολισμένες αναπαραστάσεις του Εμείς για τους/τις Άλλους/ές» (van Dijk 2008: 103). Περιλαμβάνει αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις που οδηγούν στην περιθωριοποίηση, στην παραβίαση θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων και στον αποκλεισμό των εθνοτικών ομάδων που υφίστανται την εξουσία κάποιας άλλης (van Dijk 2005). Οι ρατσιστικές προκαταλήψεις και τα στερεότυπα διαδίδονται και εδραιώνονται από θεσμούς που παράγουν δημόσιο λόγο, όπως είναι η πολιτική, η εκπαίδευση και τα ΜΜΕ (Αρχάκης κ.ά. 2023α: 17, van Dijk 2023: 244). Ουσιαστικά, ο ρατσιστικός λόγος (ανα)παράγεται από κυρίαρχες ομάδες, θεσμούς ή μέλη ομάδων και αποτελεί μια μορφή κατάχρησης εξουσίας: επιδιώκει την κυριαρχία των εθνοτικών πλειονοτικών έναντι των μειονοτικών/μεταναστευτικών ομάδων καθιστώντας σαφή τον διαχωρισμό τους καθώς και τα προνόμια που αυτός συνεπάγεται για τις πλειονοτικές ομάδες (εργασία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κλπ.· van Dijk 2021, 2023: 245, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 17-18).

Στον αντίποδα, ο αντιρατσιστικός λόγος, που αναδύθηκε κυρίως μετά τις ναζιστικές θηριωδίες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, προωθεί ανθρωπιστικές αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα, όπως την ανεκτικότητα, την αποδοχή της διαφορετικότητας, την ισότητα ευκαιριών και δικαιωμάτων (βλ. Reisigl & Wodak 2001: 78, Αρχάκης 2020: 56). Πρόκειται για λόγο αντίθετο σε κάθε κυριαρχία και φαίνεται να μην κυριαρχεί στην πολιτική, την εκπαίδευση και τα ΜΜΕ. Εκφράζεται από όσους/ες αντιστέκονται σε ρατσιστικές πρακτικές, στάσεις και ιδεολογίες (van Dijk 2021: 9-10, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 19). Ο αντιρατσιστικός λόγος μπορεί να ιδωθεί και ως μια μορφή αντίστασης ή/και ως μια απάντηση στον ρατσιστικό λόγο, καθώς αποσκοπεί στη δημιουργία μιας κοινωνίας στην οποία θα υπάρχει σεβασμός και αρμονία στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων (Anthias & Lloyd 2002: 16, Τσάκωνα κ.ά. 2020: 527, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 19-20). Στο πλαίσιο αυτό, οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί και τα στερεότυπα που απαντούν

στον ρατσιστικό λόγο για μια εθνοτική ομάδα, αμφισβητούνται όχι μόνο με την απονομιμοποίησή τους, δηλαδή την απόρριψη και την επίκρισή τους, αλλά και δίνοντας έμφαση στα θετικά χαρακτηριστικά της ομάδας, στις επιτυχίες και στη συνεισφορά της (van Dijk 2021: 12).

Ο αντιρατσιστικός λόγος συχνά συνδέεται στενά με τον *ανθρωπιστικό λόγο* (humanitarian discourse), καθώς και οι δύο αντιπαρατίθενται στον ρατσιστικό λόγο και επιδιώκουν «τη μείωση ή την εξάλειψη των εκδηλώσεων ρατσισμού στην κοινωνία» (O'Brien 2009: 501, Αρχάκης κ.ά. 2023β: 54). Πιο συγκεκριμένα, ο ανθρωπιστικός λόγος συνίσταται σε μια ρητορική που προωθεί τα ανθρώπινα δικαιώματα, υποστηρίζει την προστασία των μετακινούμενων πληθυσμιακών ομάδων και αντιτίθεται σε φυλετικές και εθνικές ανισότητες (Χουλιάρη 2017, Αρχάκης 2020: 56). Ωστόσο, όπως επισημαίνεται στη σχετική βιβλιογραφία, συχνά παίρνει τη μορφή της φιλευσπλαχνίας και δεν καταφέρνει να συμβάλει ουσιαστικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ομάδων αυτών (βλ. μεταξύ άλλων Χουλιάρη 2017, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 21). Παραδείγματα τέτοιων ανθρωπιστικών πρακτικών αποτελούν οι εκδηλώσεις και οι πράξεις φιλανθρωπίας, οι προσφορές διασημοτήτων και οι συναυλίες που βασίζονται συχνά στη λογική του μάρκετινγκ και της αυτοπροβολής. Μέσα από αυτές τις πρακτικές ενισχύεται η εξουσία των πλειονοτικών: οι μειονοτικές ομάδες αναπαρίστανται ως ευάλωτες και παθητικές και παραμένουν τέτοιες, ενώ η επιβίωσή τους παραμένει εξαρτημένη από τη 'γενναιοδωρία' των πλειονοτικών (Χουλιάρη 2017, Παναγάκη κ.ά. 2022-2023: 122). Εν ολίγοις, ο ανθρωπιστικός λόγος μπορεί να ιδωθεί ως μια ομπρέλα που περιλαμβάνει και προωθεί ό,τι ονομάζουμε 'καθολικές ανθρώπινες αξίες' και αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη του αντιρατσιστικού λόγου. Ωστόσο, συχνά συνδέεται με μια υποκριτική πτυχή του αντιρατσιστικού λόγου και, ως εκ τούτου, συντελεί στην εδραίωση και αναπαραγωγή έμμεσων και συγκαλυμμένων ρατσιστικών πρακτικών εκ μέρους των πλειονοτικών σε βάρος των μειονοτικών ομάδων (βλ. επίσης Αρχάκης 2020: 55-62, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 19-21).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, ο ρατσιστικός, ο αντιρατσιστικός ή και ο ανθρωπιστικός λόγος είναι δυνατό να συνυπάρχουν στο ίδιο κείμενο, το οποίο μπορεί να ερμηνεύεται διαφορετικά από διαφορετικούς/ές αποδέκτες/τριες και σε διαφορετικά περιεχόμενα. Αναδύεται έτσι ένα νέο είδος ρατσισμού, το οποίο στηρίζεται στη συγκαλυμμένη -και όχι κραυγαλέα- παρουσία ρατσιστικών προκαταλήψεων. Αυτό το νέο είδος ρατσισμού χαρακτηρίζεται από τον Weaver (2010) ως *ρευστός ρατσισμός* (liquid racism). Πρόκειται για έναν υπόρρητο, έμμεσο ρατσισμό με βασικό χαρακτηριστικό του την αμφισημία (Weaver 2010, 2011, 2016, Τσάκωνα κ.ά. 2020, Αρχάκης κ.ά. 2023α, Archakis & Tsakona 2024).

2.2. ΜΜΕ και αναπαραστάσεις μετακινούμενων πληθυσμιακών ομάδων με προέλευση εκτός Ευρώπης

Τα ΜΜΕ έχουν την τάση να αναπαριστούν αρνητικά τους/τις πρόσφυγες/ισσες και ιδιαίτερα αυτούς/ές που έρχονται στην Ευρώπη από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, ενισχύοντας έτσι προκαταλήψεις και ρατσιστικές θέσεις (van Dijk 2012, McCann et al. 2023). Συχνά αυτοί/ές αναπαρίστανται ως επικίνδunami/ες Άλλοι/ες, ύποπτοι/ες, παράνομοι/ες, μη δυτικοί/ές, μη Χριστιανοί/ές ή ψεύτικοι/ες (bogus· Lynn & Lea 2003, Gale 2004, Αθανασοπούλου 2022). Επίσης, αναπαρίστανται ως μάζες, που δεν διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την εθν(ικ)ότητα, την εκπαίδευση, τους λόγους μετακίνησης, την οικονομική τους κατάσταση, τα σχέδια για το μέλλον κλπ. (KhosraviNik 2010) και που αποτελούν απειλή για την ασφάλεια, την εθνική ακεραιότητα, την οικονομία και τις πολιτισμικές αξίες της Ευρώπης (Gilbert 2013, Abid et al. 2017, Greussing & Boomgaarden 2017). Ακόμα και η χρήση των θετικών όρων

νόμιμοι/ες και γνήσιοι/ες βασίζεται σε αρνητική προκατάληψη, καθώς οι όροι αυτοί μπορούν να υπάρχουν μόνο χάρη στα αρνητικά αντίθετά τους (Gabrielatos & Baker 2008). Επιπλέον, τέτοιου είδους αναπαραστάσεις καθιστούν δικαιολογημένο τον αποκλεισμό όσων αναζητούν καταφύγιο και χαρακτηρίζονται με τους αντίθετους αξιολογικούς χαρακτηρισμούς, δηλαδή όλων εκείνων που αναπαρίστανται ως παράνομοι/ες και μη πραγματικοί/ές (Goodman et al. 2017, Teo 2000). Οι αρνητικές αναπαραστάσεις επιτείνονται από το γεγονός ότι γίνονται ελάχιστες αναφορές στις αιτίες για τις οποίες διέφυγαν από τις χώρες τους (λ.χ. πόλεμος, συγκρούσεις), με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται αποκλειστικά στις συνέπειες της άφιξής τους στις χώρες υποδοχής (Sambaraju & Shrikant 2023: 1717).

Στη ρατσιστική αναπαράσταση των προσφύγων/ισσών συμβάλλει και η συχνή χρήση μεταφορών σχετικών με το υγρό στοιχείο (πλημμύρα, χείμαρρος, κύμα κλπ.· Baker et al. 2008). Οι μεταφορικές εκφράσεις που αφορούν ειδικά την προσφυγική 'κρίση' στη Μεσόγειο συχνά αναπαριστούν τους/τις πρόσφυγες/ισσες ως μια μάζα νερού που δρα απειλητικά για το περιβάλλον της, προσδίδοντας έτσι στην προσφυγική 'κρίση' τα χαρακτηριστικά μιας ανεξέλεγκτης και ανεπιθύμητης φυσικής καταστροφής που επιφέρει απώλειες και ζημιές (βλ. Μπουτουλούση 2020, Πιατά & Ασημακόπουλος 2023 και τις παραπομπές που δίνονται εκεί). Στο πλαίσιο αυτό, οι πρόσφυγες/ισσες απονομιμοποιούνται και παρουσιάζονται ως μη άξιοι/ες να δεχτούν ανθρωπιστική βοήθεια (Gabrielatos & Baker 2008, Zawadzka-Palucktau 2022, Πιατά & Ασημακόπουλος 2023). Ο λόγος που κυριαρχεί σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η ασφάλεια της χώρας υποδοχής και όχι οι τρόποι βοήθειας και τα δικαιώματα των προσφύγων/ισσών (Gale 2004).

Παράλληλα με το θέμα της απειλής και του κινδύνου από την άφιξη των προσφυγικών ομάδων για τις χώρες υποδοχής, ορισμένες μελέτες αναφέρουν και περιπτώσεις θυματοποίησης των προσφύγων/ισσών, οι οποίοι/ες παρουσιάζονται ως ευάλωτοι/ες και παθητικοί/ές (Klocker & Dunn 2003, Crawley et al. 2016, Αρχάκης κ.ά. 2023β: 78-82). Ωστόσο, αρκετοί/ές ερευνητές/τριες, όπως ο Efe (2019: 59-60), παρατηρούν ότι οι συγκεκριμένες αναπαραστάσεις αφορούν κυρίως τα παιδιά που παρουσιάζονται ως τα μεγαλύτερα και αθώα θύματα των πολέμων και της προσφυγικής «κρίσης». Μάλιστα, η χρήση συναισθηματικά φορτισμένου λεξιλογίου είναι ιδιαίτερα έντονη στην περίπτωση παιδιών που προσπαθούν με τις οικογένειές τους να διασχίσουν το Αιγαίο.

Σημαντικό ρόλο στον τρόπο που αναπαρίστανται οι μετακινούμενες πληθυσμιακές ομάδες διαδραματίζει και η ιδεολογική και πολιτική τοποθέτηση των εφημερίδων στις οποίες δημοσιεύονται τα σχετικά άρθρα σε συσχετισμό με τους πολιτικούς στόχους των εκάστοτε κυβερνήσεων ή των πολιτικών παρατάξεων (KhosraviNik 2010, Γαβριήλ 2018). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κρατικό τουρκικό ειδησεογραφικό πρακτορείο Anadolu το οποίο, προκειμένου να ενισχύσει τη θέση της τουρκικής κυβέρνησης στη διεθνή σκηνή, αναπαριστά τους/τις πρόσφυγες/ισσες από τη Συρία ως θύματα που η Τουρκία αντιμετωπίζει δίκαια και με ανθρωπισμό (Akşak 2020). Από την άλλη, η αναπαράσταση των προσφυγικών ομάδων ως εθνικής απειλής ενίσχυσε την προεκλογική εκστρατεία της κυβέρνησης Howard στην Αυστραλία το 2001, καθώς ως βασικές προτεραιότητες τέθηκαν η εθνική ενότητα και η προστασία των συνόρων (Gale 2004). Ο τύπος δηλαδή δεν είναι σπάνιο να υποστηρίζει πολιτικές θέσεις και λόγους (βλ. ενότητα 2.1) που προβάλλονται ως κυρίαρχες και πάνω στις οποίες σχεδιάζονται κυβερνητικές πολιτικές και λαμβάνονται πολιτικές αποφάσεις.

Το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και οι εκάστοτε χρονικές συνθήκες επίσης επηρεάζουν τον τρόπο που τα MME αναπαριστούν τους/τις πρόσφυγες/ισσες και τον τύπο της 'κρίσης' (προσφυγική ή μεταναστευτική) που συνδέεται με αυτούς/ές. Για

παράδειγμα, οι Goodman et al. (2017) μελετούν πώς βρετανικά ειδησεογραφικά άρθρα δημοσιευμένα από τις αρχές του 2015 έως τον Μάιο του 2016 αναπαριστούν μετακινούμενες πληθυσμιακές ομάδες που φτάνουν στην Ευρώπη από το 2015 και εξής. Διαπιστώνουν, λοιπόν, ότι υπήρξε μια εξέλιξη στην αναπαράσταση και εννοιολόγηση του τύπου της 'κρίσης'. Στην αρχή επιλέγεται από τους/τις αρθρογράφους ο όρος *μεταναστευτική κρίση* και οι *μετανάστες/τριες* αναπαρίστανται ως απειλή για την ασφάλεια των χωρών υποδοχής. Στη συνέχεια, οι φωτογραφίες ενός πνιγμένου παιδιού τον Σεπτέμβριο του 2015 στις ακτές της Κω οδηγούν στην επιλογή του όρου *προσφυγική κρίση* και τα μετακινούμενα άτομα παρουσιάζονται με ανθρωπινό και συμπονετικό τρόπο ως *πρόσφυγες/ισσες*. Όταν όμως οι τρομοκρατικές επιθέσεις στη Γαλλία τον Νοέμβριο του 2015 και τον Ιανουάριο του 2016 συνδέονται με την 'κρίση', παρατηρείται μια μεταστροφή του όρου ξανά σε *μεταναστευτική κρίση*, ενώ των μετακινούμενων ατόμων σε *μετανάστες/τριες*, ακόμα και σε *πιθανούς/ές τρομοκράτες/ισσες*.

2.3. MME και αναπαραστάσεις ουκρανών προσφύγων/ισσών

Οι προαναφερθείσες αρνητικές αναπαραστάσεις (βλ. ενότητα 2.2) φαίνεται ότι δεν παρατηρούνται στα μιντιακά κείμενα για τις μετακινούμενες ομάδες από την Ουκρανία. Αντίθετα, για αυτές κυριαρχεί ο ανθρωπιστικός λόγος (βλ. ενότητα 2.1), παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις οι αφίξεις των ουκρανικών προσφυγικών ομάδων ξεπέρασαν σε αριθμό κατά πολύ εκείνες από τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Ασίας (βλ. σχετικά Fichtelstein et al. 2022, Zawadzka-Paluckta 2022).

Πιο συγκεκριμένα, στα ειδησεογραφικά κείμενα ευρωπαϊκών χωρών, οι εκτοπισθείσες ομάδες από την Ουκρανία αναφέρονται κυρίως ως *πρόσφυγες/ισσες πολέμου* ή *πρόσφυγες/ισσες*. Η επιλογή της ονομασίας, σύμφωνα με την Zawadzka-Paluckta (2022: 10), προϋποθέτει για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιστεί μια ομάδα. Έτσι, οι πρόσφυγες/ισσες αναπαρίστανται να δικαιούνται περισσότερο την ανθρωπιστική βοήθεια τόσο με τη μορφή στέγασης όσο και υλικής υποστήριξης σε σχέση με άλλες διακριτές ομάδες. Το γεγονός ότι για τους/τις εκτοπισθέντες/είσες από την Ουκρανία αποφεύγεται ο όρος *μετανάστης/τρια* και επιλέγεται ο όρος *πρόσφυγας/ισσα* δηλώνει ήδη ότι αυτοί/ές ερμηνεύονται διαφορετικά και πιο θετικά από τις άλλες εκτοπισθείσες ομάδες. Επίσης, επισημαίνεται ότι οι ουκρανοί/ές δεν αποτελούν βάρος για την οικονομία της χώρας υποδοχής, αλλά αντίθετα μπορούν να στηρίξουν την αγορά εργασίας. Ταυτόχρονα, η αναφορά στον αριθμό των εκτοπισθέντων/εισών δεν χρησιμοποιείται για να τονίσει τον ενδεχόμενο φόβο υπερπληθυσμού και την απειλή για τη χώρα υποδοχής, ούτε η μετακίνησή τους ερμηνεύεται ως «κρίση» (Zawadzka-Paluckta 2022: 10-11).

Οι *δυνητικοί/ές πρόσφυγες/ισσες* (contingent refugees) αποτελούν μια ακόμη αναπαράσταση για τους/τις ουκρανούς/ές. Πρόκειται για εκείνους/ες των οποίων η παραμονή στις χώρες υποδοχής είναι προσωρινή, καθώς ρητά ή υπόρρητα επισημαίνεται η επιθυμία επιστροφής στην Ουκρανία. Τονίζεται ότι αναγκάστηκαν να αναζητήσουν προσωρινό καταφύγιο λόγω της έκτακτης κατάστασης, δηλαδή της φυγής από τη ρωσική εισβολή. Αυτό φαίνεται να νομιμοποιεί αφενός τη θετική αντιμετώπισή τους από τα MME και αφετέρου την πολιτική των χωρών για την παροχή βοήθειας. Η πολιτική αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι πρόσφυγες/ισσες από την Ουκρανία αναπαρίστανται και ως όμοιοι/ες με τους/τις κατοίκους των χωρών υποδοχής, είναι χριστιανοί/ές και εκδηλώνουν ενδιαφέρον να συνεισφέρουν οικονομικά στις χώρες υποδοχής. Έτσι, κατασκευάζεται η εικόνα του/της *καλού/ής πρόσφυγα/ισσας* (Gallant 2022: 5, Sambaraju & Shrikant 2023).

Στον ελληνικό τύπο, μια από τις αναπαραστάσεις των ουκρανών προσφύγων/ισσών είναι αυτή του «πραγματικού πρόσφυγα». Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία

επιδιώκει να διερευνήσει πώς αναπαρίσταται η εικόνα του σε εφημερίδες με διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό αλλά και ποιοι λόγοι, ρατσιστικοί ή αντιρατσιστικοί, εμπλέκονται και αναπαράγονται στην εν λόγω κατασκευή.

3. Μεθοδολογικό πλαίσιο

3.1. Δεδομένα

Για τους σκοπούς της μελέτης μας επιλέξαμε ειδησεογραφικά άρθρα που αναφέρονται στον όρο «πραγματικοί πρόσφυγες». Με βάση τα δεδομένα μας, ο όρος άρχισε να συζητείται στα ΜΜΕ από την 1^η Μαρτίου 2022, μετά τη δήλωση «περί πραγματικών προσφύγων» του τότε Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου Νότη Μηταράκη στην Ολομέλεια της Βουλής. Συγκεκριμένα, στη δήλωσή του ανέφερε τα εξής:

η Ευρώπη και η Ελλάδα θα πρέπει να δείξουν έμπρακτη αλληλεγγύη στους πρόσφυγες από την Ουκρανία, τους οποίους ορθά χαρακτήρισα πραγματικούς πρόσφυγες. Η Ουκρανία συνορεύει με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η χώρα έχει δεχθεί παράνομη εισβολή και οι άνθρωποι αυτοί έρχονται ευθεία από τη χώρα που κινδυνεύουν στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση Ολομέλειας, 01/03/2022 ΠΓ').

Τα υπό μελέτη άρθρα επιλέχθηκαν από ένα σώμα κειμένων διαδικτυακών εφημερίδων διαφορετικού πολιτικού προσανατολισμού (*Νέα, Αυγή, Ριζοσπάστης*), που συγκεντρώσαμε με τη λέξη κλειδί *ουκρανοί πρόσφυγες*. Τα άρθρα χρονολογούνται από την έναρξη της ρωσικής εισβολής την 24^η Φεβρουαρίου 2022 έως και τις 23 Φεβρουαρίου 2023. Ο όρος «πραγματικοί πρόσφυγες» εντοπίστηκε σε 14 άρθρα (8.435 λέξεις) σε σύνολο 140 άρθρων των προαναφερθεισών εφημερίδων (βλ. πίνακα 1).

Πίνακας 1. Δεδομένα της έρευνας

Εφημερίδες	Λέξη κλειδί <i>ουκρανοί πρόσφυγες</i>	Λέξη κλειδί <i>πραγματικοί πρόσφυγες</i>
<i>Νέα</i>	47 άρθρα	2 άρθρα (984 λέξεις)
<i>Αυγή</i>	105 άρθρα	4 άρθρα (1.159 λέξεις)
<i>Ριζοσπάστης</i>	28 άρθρα	8 άρθρα (6.292 λέξεις)
Σύνολο	140 άρθρα	14 άρθρα (8.435 λέξεις)

Στην παρούσα μελέτη αναλύουμε τρία ενδεικτικά άρθρα που αναφέρονται στη δήλωση «περί πραγματικών προσφύγων» -ή σχετίζονται με το περιεχόμενό της- και δημοσιεύτηκαν εκείνες τις ημέρες.

3.2. Εργαλεία ανάλυσης

Η ανάλυση των δεδομένων μας εντάσσεται στην Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ) (Fairclough 1989, 1992a, 1995), η οποία επικεντρώνεται στη μελέτη των αναπαραστάσεων κοινωνικών ομάδων και ταυτοτήτων σε δημόσια και θεσμικά κείμενα (πολιτικά, εκπαιδευτικά, ειδησεογραφικά) και στην ανάδειξη πολιτικών και ιδεολογικών σκοπιμοτήτων και κοινωνικών ανισοτήτων. Βασική παραδοχή της αποτελεί η θέση ότι ο λόγος δεν αναπαριστά απλά την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και τη διαμορφώνει (βλ. επίσης ενότητα 2.1). Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στον λόγο ή, αλλιώς, στις πρακτικές του λόγου και στις κοινωνικές πρακτικές (λ.χ. κοινωνικούς θεσμούς) που τον διαμορφώνουν (Fairclough 1989, Reisigl & Wodak 2001, Fairclough et al. 2011). Με αυτή την έννοια, η ΚΑΛ συνδυάζει «τη μικρο-ανάλυση των κειμένων με τη μακρο-ανάλυση των κοινωνικών δομών και των σχέσεων εξουσίας με τις οποίες εμπλέκονται τα κείμενα» (Στάμου 2014: 149).

Στο μακρο-επίπεδο της ανάλυσης εξετάζονται οι κοινωνικές, πολιτισμικές και ιδεολογικές αξίες και αντιλήψεις με βάση τις οποίες δημιουργείται ένα κείμενο -εν προκειμένω τα ειδησεογραφικά άρθρα- αλλά και η ιδεολογική επιρροή που αυτές ασκούν στους/στις αποδέκτες/τριες τους μέσω του τρόπου με τον οποίο κατασκευάζουν την πραγματικότητα (Fairclough 2003: 21-28, Στάμου 2014: 170). Έτσι, στο μακρο-επίπεδο θα εξετάσουμε ποιους λόγους (discourses) αναπαράγουν τα άρθρα (βλ. ενότητα 2.1). Συγκεκριμένα, μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε από ποιον λόγο, τον ρατσιστικό ή/και αντιρατσιστικό, αντλεί η αναπαράσταση του «πραγματικού πρόσφυγα».

Για την ανάλυση στο μικρο-επίπεδο, θα αξιοποιήσουμε ορισμένες από τις *στρατηγικές λόγου* (discursive strategies) που προτείνουν οι Reisigl & Wodak (2001) στο πλαίσιο της λογοϊστορικής προσέγγισης, καθώς και κάποιες από τις παραμέτρους της κειμενικής αξιολόγησης στον δημοσιογραφικό λόγο τις οποίες εντοπίζει η Bednarek (2006, 2010). Με την αξιοποίηση των στρατηγικών λόγου (βλ. ενότητα 3.2.1) επιχειρούμε να εντοπίσουμε τις αναπαραστάσεις που κατασκευάζονται για τους «πραγματικούς πρόσφυγες» και να διαπιστώσουμε αν εν τέλει αυτές αναπαράγουν τον ρατσιστικό λόγο, τον αντιρατσιστικό ή και τους δύο. Οι παράμετροι κειμενικής αξιολόγησης (βλ. ενότητα 3.2.2) θα μας βοηθήσουν να αναδείξουμε τον απώτερο στόχο των αρθρογράφων, δηλαδή πόσο θετικά, αρνητικά, γνήσια, ψεύτικα κλπ. αξιολογούν τα γεγονότα και τελικά πώς αυτοί/ές απορρίπτουν ή παγιώνουν τον ρατσιστικό ή τον αντιρατσιστικό λόγο.

3.2.1. Στρατηγικές λόγου κατά Reisigl & Wodak

Στην παρούσα ενότητα, παρουσιάζονται συνοπτικά οι στρατηγικές λόγου που αξιοποιούμε στην ανάλυσή μας (βλ. σχετικά Reisigl & Wodak 2001: 44-52, 2020: 161-163):

(α) *στρατηγικές αναφοράς ή ονομάτισης* (referential or nomination strategies): με ποια γλωσσικά μέσα αναφέρονται τα πρόσωπα, τα φαινόμενα ή τα συμβάντα·

(β) *στρατηγικές κατηγορήσης* (predicational strategies): ποια χαρακτηριστικά, ιδιότητες, γνωρίσματα αποδίδονται στα πρόσωπα, τα φαινόμενα ή τα συμβάντα.

Αυτά τα δύο είδη στρατηγικών συχνά επικαλύπτονται, καθώς σε κάποιες στρατηγικές αναφοράς ενυπάρχει και το στοιχείο της κατηγορήσης.

Συνήθεις στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης για τη ρατσιστική αναπαράσταση του/της Άλλου/Άλλης αποτελούν:

- η *κοινωνική προβληματικοποίηση* (social problematization): ο/η Άλλος/η αναπαρίσταται ως πρόβλημα, ως εγκληματίας, ως βάρος για την κοινωνία (*εγκληματικοποίηση*· criminalization) ή ως θύμα, ως αδύναμος/η (*θυματοποίηση*· victimization) ή ως αριθμός (*αριθμητική κατηγοριοποίηση*· aggregation)·
- η *πολιτισμικοποίηση* (culturalization): τα δρώντα πρόσωπα αναπαρίστανται μέσω της θρησκευτικής (*θρησκευτικοποίηση*· religionization) ή της εθνοτικής ταυτότητάς τους (*εθνοτικοποίηση*· ethnification)·
- η *σλλογικοποίηση* (collectivization): τα δρώντα πρόσωπα αναπαρίστανται ως ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά·
- η *σωματικοποίηση* (somatization): η αναπαράσταση γίνεται με βάση τα σωματικά χαρακτηριστικά (π.χ. το χρώμα του δέρματος)·
- η *ρητή διάκριση* (explicit dissimilation): ο/η Άλλος/η κατασκευάζεται ως διαφορετικός/ή από Εμάς·
- η *σχεσιοποίηση* (relationalization): τα δρώντα υποκείμενα αναπαρίστανται με βάση τις σχέσεις τους με τους/τις άλλους/ες (π.χ. φιλοξενούμενος/η).

3.2.2. Ειδησεογραφική αξιολόγηση κατά την Bednarek

Η αξιολόγηση εκφράζει μια υποκειμενική στάση απέναντι σε ένα πρόσωπο, μια κατάσταση ή μια άλλη οντότητα, όπως αναδύεται από τις λέξεις ή τις φράσεις που δηλώνουν την άποψη του/της ομιλητή/τριας απέναντι στο θέμα ή στα πρόσωπα στα οποία αναφέρεται (Thompson & Hunston 2000: 6-7, Bednarek 2010: 17, Hunston 2011: 1-2, 10).

Εστιάζοντας στον δημοσιογραφικό λόγο, η Bednarek (2006, 2010) επισημαίνει ότι, ανάλογα με το τι θέλουν να πετύχουν, οι αρθρογράφοι αξιοποιούν μια σειρά από αξιολογικές παραμέτρους (evaluative parameters), παρουσιάζουν δηλαδή ένα γεγονός ως (μη) κατανοητό, (μη) αναμενόμενο, θετικό, αρνητικό, γνήσιο, ψεύτικο, δυνατό, αδύνατο, αξιόπιστο, μη αξιόπιστο κλπ. Με βάση την ανάλυση 100 έντυπων ειδήσεων βρετανικών εφημερίδων, η Bednarek κατατάσσει τις αξιολογικές παραμέτρους σε κατηγορίες. Κατά την ανάλυση των δεδομένων μας, εντοπίσαμε τις ακόλουθες:

- (μη) κατανοητότητα (comprehensibility): πόσο κατανοητά ή δυσνόητα παρουσιάζονται τα γεγονότα (π.χ. *ξεκάθαρα, αδιανόητα, αδιαμφισβήτητα*).
- συναισθηματικότητα (emotivity): πόσο θετικά ή αρνητικά αξιολογούνται τα γεγονότα από τον/τη δημοσιογράφο (π.χ. *εμπνευσμένα, ρατσιστικά*).
- (μη) γνησιότητα (genuineness): πόσο γνήσια ή ψεύτικα αναπαρίστανται τα γεγονότα (π.χ. *γνήσια, αληθινά, ψεύτικα*). Η συγκεκριμένη παράμετρος συσχετίζεται και με την παράμετρο της συναισθηματικότητας υπό την έννοια ότι η αξιολόγηση κάποιου γεγονότος ως αληθινού, γνήσιου ισοδυναμεί με θετική αξιολόγηση, ενώ η αξιολόγηση κάποιου ως ψεύτικου με αρνητική αξιολόγηση.
- (μη) αξιοπιστία (reliability): πόσο πιθανά ή απίθανα αλλά και πόσο αληθινά ή ψεύτικα αναπαρίστανται τα γεγονότα. Η συγκεκριμένη αξιολογική παράμετρος χρησιμοποιείται για να εκφράσει υποθέσεις και προβλέψεις για μελλοντικά γεγονότα και κατά πόσο αυτά είναι αληθινά ή ψεύτικα (π.χ. *σίγουρα, αναμφισβήτητα, πιθανόν, ενδεχομένως αλλά και πραγματικά, γνήσια, υποκινούμενα*).

4. Ανάλυση

4.1. Μικρο-επίπεδο ανάλυσης

4.1.1. Η αναπαράσταση του/της πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας στην εφημερίδα Τα Νέα Το πρώτο υπό ανάλυση άρθρο αναπαράγει εκτενή αποσπάσματα «περί πραγματικών προσφύγων» από τις δηλώσεις του Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου. Στόχος της ανάλυσής μας είναι να δείξουμε πώς αναπαριστώνται οι «πραγματικοί πρόσφυγες» από την Ουκρανία, εδώ σε σύγκριση με πρόσφυγες/ισσες από πιο μακρινές, μη ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και πώς πλαισιώνει αξιολογικά ο/η αρθρογράφος τις δηλώσεις αυτές.³

(1) Μηταράκης: Ορθά χαρακτήρισα τους πρόσφυγες από την Ουκρανία «πραγματικούς πρόσφυγες»

«Η Ουκρανία συνορεύει με την ΕΕ, η χώρα έχει δεχθεί παράνομη εισβολή και οι άνθρωποι αυτοί έρχονται ευθεία από τη χώρα που κινδυνεύουν στο έδαφος της ΕΕ», **εξήγησε** ο κ υπουργός Μετανάστευσης.

Στον Αλέξη Τσίπρα, ο οποίος στην ομιλία του στη Βουλή για τις εξελίξεις στην Ουκρανία, του απέδωσε α λα καρτ διαχωρισμό των προσφύγων, απάντησε ο υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου, Νότης Μηταράκης.

³ Τα υπογραμμισμένα αποσπάσματα δείχνουν τις αναπαραστάσεις των προσφυγικών ομάδων και του προσφυγικού ζητήματος που εντοπίζονται στο άρθρο με βάση τις στρατηγικές λόγου κατά Reisigl & Wodak (2001, 2020), ενώ τα σημεία με έντονη γραμματοσειρά συνιστούν ειδησεογραφική αξιολόγηση κατά Bednarek (2006, 2010). Τα άρθρα αναπαράγονται εδώ με την ορθογραφία της αρχικής τους δημοσίευσης.

Όπως σημείωσε, «στο Συμβούλιο των υπουργών, στις Βρυξέλλες, είπα ότι η Ευρώπη και η Ελλάδα θα πρέπει να δείξουν έμπρακτη αλληλεγγύη στους πρόσφυγες από την Ουκρανία, τους οποίους ορθά χαρακτήρισα πραγματικούς πρόσφυγες».

«Η Ουκρανία συνορεύει με την ΕΕ, η χώρα έχει δεχθεί παράνομη εισβολή και οι άνθρωποι αυτοί έρχονται ευθεία από τη χώρα που κινδυνεύουν στο έδαφος της ΕΕ», εξήγησε ο κ. Μηταράκης και **δήλωσε** πως «η Ελλάδα θα ενεργοποιήσει το Προεδρικό Διάταγμα 80/2006 για να παράσχει βοήθεια».

«Τη δήλωση περί πραγματικών προσφύγων, σε αντιδιαστολή με άλλες ομάδων προσφύγων, δεν την έκανα εκείνη τη στιγμή. Υπάρχει, όμως, αντιδιαστολή απέναντι σε δύο ομάδες μεταναστών. Πρώτον, οι οικονομικοί μετανάστες, οι οποίοι έρχονται παράνομα στον χώρο Σένγκεν - κατά παράβαση του άρθρου 4 του Κώδικα Σένγκεν και δεν δικαιούνται διεθνούς προστασίας - και υπάρχουν επίσης αιτούντες άσυλο που προέρχονται από μακρινές χώρες και ηπείρους, διερχόμενοι μίας ή περισσότερων ασφαλών χωρών - κατά παράβαση του άρθρου 31 της Συνθήκης της Γενεύης - και βάσει της ευρωπαϊκής νομοθεσίας τέτοιες αιτήσεις είναι απαράδεκτες», **διευκρίνισε** ο υπουργός Μετανάστευσης:

«Στην περίπτωση της Ουκρανίας, αυτή συνορεύει με την ΕΕ και οι πρόσφυγες αυτοί έρχονται άμεσα. Αυτό λέει το Διεθνές Δίκαιο και όχι οι ιδεοληψίες της Αριστεράς», **ανέφερε** ο Νότης Μηταράκης (Ανώνυμος/η 2022α).

4.1.1.1. Στρατηγικές αναφοράς/κατηγορήσης

Οι ρατσιστικές αναπαραστάσεις των προσφυγικών ομάδων που εντοπίζονται στο άρθρο γίνονται μέσα από τις ακόλουθες στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης:

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της ρητής διάκρισης: Στο άρθρο γίνεται ρητά λόγος για δύο κατηγορίες μετακινούμενων ομάδων: τους *πραγματικούς πρόσφυγες* και τους *μετανάστες*. Μάλιστα, για τη δεύτερη κατηγορία σημειώνονται δύο υποκατηγορίες: οι *οικονομικοί μετανάστες* και οι *αιτούντες άσυλο*. Αυτές οι μεταναστευτικές ομάδες εκτός ΕΕ αναπαρίστανται ως παράνομες, καθώς, όπως λέγεται, εισέρχονται παράνομα στη χώρα και παραβιάζουν διεθνείς συνθήκες (*οι οικονομικοί μετανάστες, οι οποίοι έρχονται παράνομα... κατά παράβαση του άρθρου 31 της Συνθήκης της Γενεύης*). Αντίθετα, οι ουκρανοί/ές πρόσφυγες/ισσες δικαιούνται προστασία, καθώς η χώρα τους δέχτηκε *παράνομη εισβολή, συνορεύει με την ΕΕ και οι πρόσφυγες αυτοί έρχονται ευθεία από τη χώρα που κινδυνεύουν*. Με βάση τα παραπάνω, η ομάδα από την Ουκρανία αναπαρίσταται ως ευπρόσδεκτη που δικαιούται βοήθεια, ενώ οι άλλες παρουσιάζονται ως παράνομες. Ως εκ τούτου, η προτεινόμενη διάκριση στηρίζεται στους χαρακτηρισμούς *πρόσφυγες* και *μετανάστες*, στον τόπο προέλευσης των μετακινούμενων ομάδων, καθώς και στον τρόπο που εισέρχονται στην ΕΕ *άμεσα/ευθεία*, χωρίς δηλαδή να παρεμβάλλονται χώρες εκτός Ευρώπης.

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της συλλογικοποίησης: Οι μετακινούμενες ομάδες αναπαριστώνται ως ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά. Έτσι, από τη μια, έχουμε την κατηγορία των *πραγματικών προσφύγων/ισσων* για τους/τις οποίους/ες κινητοποιείται η παροχή βοήθειας και αλληλεγγύης (*πρόσφυγες από την Ουκρανία*) και, από την άλλη, την ομάδα των μεταναστών/τριών που *έρχονται παράνομα* στη χώρα είτε ως *οικονομικοί μετανάστες* είτε ως *αιτούντες άσυλο*.

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της κοινωνικής προβληματικοποίησης: Οι πρόσφυγες/ισσες εκτός Ευρώπης αναπαρίσταται ως μη νόμιμοι/ες (*εγκληματικοποίηση*), οπότε *δεν δικαιούνται διεθνούς προστασίας*. Οι αιτήσεις τους για άσυλο δεν έχουν νόμιμη ισχύ (*βάσει της ευρωπαϊκής νομοθεσίας είναι απαράδεκτες*). Ουσιαστικά, αναπαρίστανται ως πρόβλημα για τις χώρες υποδοχής και ενδεχομένως η «μη νόμιμη» παρουσία τους υπονοεί κάποιον κίνδυνο για αυτές.

Αναφορά/κατηγορία μέσω της σχεσιοποίησης: Αναπαραστάσεις εντοπίζονται και για τις κοινωνικές σχέσεις των ομάδων που αναφέρονται στο κείμενο. Έτσι, οι ουκρανοί/ές παρουσιάζονται ως γείτονες/ισσες των ευρωπαίων, άρα και των ελλήνων/ίδων (*Η Ουκρανία συνορεύει με την ΕΕ*) και νόμιμοι/ες σε αντίθεση με τους/τις υπόλοιπους/ες πρόσφυγες/ισσες που αναπαρίστανται ως παράνομοι/ες (βλ. *εγκληματικοποίηση παραπάνω*). Επιπλέον, οι μετακινούμενες ομάδες με προέλευση εκτός ΕΕ αναπαρίστανται και ως απομακρυσμένες, δηλαδή δεν είναι γειτονικοί λαοί (*προέρχονται από μακρινές χώρες και ηπείρους*).

4.1.1.2. Αξιολογικές παράμετροι

Με βάση τις αξιολογικές παραμέτρους της Bednarek (2006: 44-52), στο άρθρο μπορούμε να διακρίνουμε την κατηγορία της *αξιοπιστίας*, καθώς ο/η αρθρογράφος μεταφέρει εκτενή αποσπάσματα σε ευθύ λόγο με την επιχειρηματολογία του Ν. Μηταράκη στην οποία ο Υπουργός επικαλείται συνθήκες και σχετικά άρθρα, ενώ δεν αναφέρει την επιχειρηματολογία του τότε Αρχηγού της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης Α. Τσίπρα ή άλλων κομμάτων της αντιπολίτευσης. Ουσιαστικά, μέσα από την παράθεση των δηλώσεων του Υπουργού σε ευθύ λόγο, του δίνει βήμα να δικαιολογήσει τον χαρακτηρισμό «πραγματικοί πρόσφυγες». Επιπλέον, τα ρήματα εισαγωγής με τα οποία ο/η αρθρογράφος παραθέτει τον ευθύ λόγο (*εξήγησε, δήλωσε, σημείωσε, διευκρίνησε, ανέφερε*) υπογραμμίζουν την αξιοπιστία των δηλώσεων του Υπουργού, ενώ η χρήση της οριστικής έγκλισης παρουσιάζει τις δηλώσεις του ως μη αμφισβητήσιμες «αλήθειες». Παράλληλα, διακρίνουμε και την κατηγορία της *κατανοητότητας* μέσα από την αξιοποίηση κυρίως των ρημάτων εισαγωγής *εξήγησε* και *διευκρίνησε*, με τα οποία τα γεγονότα πλαισιώνονται ως αδιαμφισβήτητα και ξεκάθαρα.

Ο/Η αρθρογράφος μέσα από την ειδησεογραφική αξιολόγηση παίρνει θέση απέναντι στα γεγονότα της επικαιρότητας, παρουσιάζοντας στο αναγνωστικό κοινό ως αξιόπιστες και σαφείς τις δηλώσεις του Ν. Μηταράκη «περί πραγματικών προσφύγων» και, κατά συνέπεια, αποδεχόμενος/η την πολιτική της κυβέρνησης απέναντι στις προσφυγικές ομάδες.

4.1.2. Η αναπαράσταση του/της πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας στην εφημερίδα Η Αυγή
Το δεύτερο υπό ανάλυση άρθρο από την εφημερίδα *Αυγή* αφενός καταδικάζει τις δηλώσεις του Ν. Μηταράκη «περί πραγματικών προσφύγων» και αφετέρου αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του Α. Τσίπρα απέναντι στο προσφυγικό. Στόχος της ακόλουθης ανάλυσης είναι να δείξει πώς αναπαριστώνται οι «πραγματικοί πρόσφυγες» και πώς τοποθετείται ο/η αρθρογράφος απέναντι στην αναπαράσταση αυτή.

(2) Γιάννης Οικονόμου / Κυβερνητική επιλογή η θέση Μηταράκη περί «πραγματικών προσφύγων»

Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος **επέμεινε** στην **απαράδεκτη** θέση που είχε εκφράσει ο υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου.

Ξεκάθαρη απάντηση ότι η θέση «οι Ουκρανοί είναι πραγματικοί πρόσφυγες» είναι κυβερνητική επιλογή έδωσε ο Γιάννης Οικονόμου [...]

Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος δέχθηκε την εξής ερώτηση: «Υιοθετεί η κυβέρνηση την άποψη ότι οι Ουκρανοί πρόσφυγες είναι κανονικοί και πώς ορίζεται αυτό από το χρώμα του δέρματος και από τη θρησκεία;».

Και ο Γιάννης Οικονόμου **απάντησε**: «Νομίζω απάντησε ο κ. Μηταράκης στη Βουλή δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο».

Να σημειωθεί ότι **τις απαράδεκτες δηλώσεις** περί του ότι «οι Ουκρανοί είναι πραγματικοί πρόσφυγες» είχε φέρει στη Βουλή ο Αλέξης Τσίπρας [...]

επισημαίνοντας ότι πρέπει «Να πρωτοστατήσουμε για μόνιμες διόδους για τους πρόσφυγες, θέση που δεν υποστηρίζουμε αλλά καρτ, την υποστηρίζουμε με συνέπεια και όταν έρχονται από τη Συρία, και όταν έρχονται από την Ουκρανία. Είναι ντροπή να ακούγεται ότι όσοι έρχονται από την Ουκρανία είναι πρόσφυγες αλλά όταν έχουν μελαμψό χρώμα δεν είναι, ντροπή αυτές οι ρατσιστικές δηλώσεις.

Μετά την παρέμβαση του προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ ο Νότης Μηταράκης από το βήμα της Βουλής **επανέλαβε την απαράδεκτη δήλωσή του** την οποία διατύπωσε και στο συμβούλιο υπουργών στις Βρυξέλλες, **προσπαθώντας ανεπιτυχώς να δώσει νομιμοποίηση με αναφορές στο Διεθνές Δίκαιο.**

Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος όσον αφορά την αντιμετώπιση που θα έχουν οι πρόσφυγες από την Ουκρανία [εν. στην Ελλάδα = χώρα υποδοχής] δήλωσε ότι θα έχουν για 90 ημέρες απαλλαγή από την υποχρέωση θεώρησης και εντός αυτού του διαστήματος θα πάρουν από την Υπηρεσία Ασύλου προσωρινή προστασία ενός έτους με δικαίωμα για εργασία και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη [...] (Ανώνυμος/η 2022β).

4.1.2.1. Στρατηγικές αναφοράς/κατηγορήσης

Οι ρατσιστικές αναπαραστάσεις των προσφυγικών ομάδων που εντοπίζονται στο άρθρο γίνονται μέσα από τις ακόλουθες στρατηγικές αναφοράς και κατηγορήσης:

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της ρητής διάκρισης, καθώς στο απόσπασμα γίνεται λόγος για δύο ομάδες προσφύγων/ισσών: τους/τις πρόσφυγες/ισσες από την Ουκρανία - με την αξιολογική αναφορά *πραγματικοί πρόσφυγες*- και τους/τις πρόσφυγες/ισσες εκτός Ευρώπης με την κατηγορήση *και όταν έρχονται από τη Συρία*. Παράλληλα, μέσω της σωματικοποίησης, για τους/τις πρόσφυγες/ισσες εκτός Ευρώπης αναπαράγεται η εικόνα του/της μελαμψού/ής ή του ανθρώπου με σκουρόχρωμο δέρμα και, μέσω της πολιτισμικοποίησης, αυτή των ατόμων διαφορετικής θρησκευτικής ταυτότητας. Στο άλλο άκρο υποδηλώνεται ότι βρίσκονται οι ουκρανοί/ές πρόσφυγες/ισσες που είναι λευκοί/ές ή με ανοιχτόχρωμο δέρμα και κοινής θρησκευτικής ταυτότητας με την πλειονότητα της χώρας υποδοχής, στη συγκεκριμένη περίπτωση της Ελλάδας. Να σημειωθεί ότι οι εν λόγω αναπαραστάσεις, παρά το γεγονός ότι αξιολογούνται ως ρατσιστικές (*Είναι ντροπή να ακούγεται ότι όσοι έρχονται από την Ουκρανία είναι πρόσφυγες αλλά όταν έχουν μελαμψό χρώμα δεν είναι, ντροπή αυτές οι ρατσιστικές δηλώσεις*), εδραιώνουν την εικόνα των προσφυγικών ομάδων με διακριτά χαρακτηριστικά: μέσω της συλλογικοποίησης, αποδίδονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σε όλους/ες τους/τις πρόσφυγες/ισσες που προέρχονται εκτός Ευρώπης ή σε όλες τις προσφυγικές ομάδες από την Ουκρανία.

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της συλλογικοποίησης, καθώς όλες οι προσφυγικές ομάδες αναπαρίστανται ως ανώνυμο πλήθος (*πρόσφυγες από την Ουκρανία*) με κοινές επιδιώξεις (*απαλλαγή από την υποχρέωση θεώρησης, προσωρινή προστασία, δικαίωμα για εργασία*) και κοινά σωματικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά (βλ. παραπάνω).

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της σχεσιοποίησης, εν προκειμένω μεταξύ των ουκρανών και των υπόλοιπων μετακινούμενων ομάδων. Οι πρόσφυγες/ισσες από την Ουκρανία αναπαρίστανται ως προσωρινοί/ές στην Ελλάδα, καθώς γίνονται ρητές αναφορές στην προσωρινή διαμονή τους υπό συγκεκριμένους όρους (*90 μέρες απαλλαγή... προσωρινή προστασία ενός έτους με δικαίωμα για εργασία και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη*), προνόμια που δεν ισχύουν για όλους/ες τους/τις κατοίκους της χώρας ή άλλες μετακινούμενες ομάδες.

4.1.2.2. Αξιολογικές παράμετροι

Λαμβάνοντας υπόψη τις κατηγορίες αξιολόγησης που εισηγείται η Bednarek (2006: 44-52), παρατηρούμε ότι στο άρθρο κυριαρχεί η *συναισθηματικότητα* (συγκεκριμένα η

αρνητική συγκινησιακή κατηγορία), η κατηγορία της αξιοπιστίας μέσω της οποίας αναπαρίστανται ως αναξιόπιστες οι δηλώσεις του Ν. Μηταράκη και αντιστοίχως ως αξιόπιστες οι δηλώσεις του Α. Τσίπρα, και η *κατανοητότητα* μέσω της οποίας τα γεγονότα αναπλαισιώνονται ως *κυβερνητική επιλογή*.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη συναισθηματικότητα, ο/η αρθρογράφος εκφράζει ρητά, μέσω της επανάληψης του αξιολογικού επιθέτου *απαράδεκτος* (*απαράδεκτη θέση, απaráδεκτες δηλώσεις, απaráδεκτη δήλωση*), την απόρριψή του/της για τις υπουργικές δηλώσεις «περί πραγματικών προσφύγων». Τέτοιες χρήσεις ενισχύονται αξιολογικά από τα ρήματα *επέμεινε* και *επανάλαβε*. Ο/Η αρθρογράφος αποβλέπει στο να αξιολογήσουν και οι αναγνώστες/τριες αρνητικά τις δηλώσεις αυτές, υιοθετώντας τη δική του/της οπτική. Μάλιστα, δεν αφήνει κανένα περιθώριο, ώστε να δει το αναγνωστικό κοινό με θετική συγκινησιακή αντίδραση τις εν λόγω δηλώσεις, καθώς τονίζει ότι ο Ν. Μηταράκης προσπάθησε *ανεπιτυχώς* στο Συμβούλιο Υπουργών στις Βρυξέλλες να τους δώσει νομιμοποίηση.

Ως προς την κατηγορία της αξιοπιστίας, με τον ευθύ αναπαριστώμενο λόγο μεταφέρει αυτολεξεί την ερώτηση προς τον κυβερνητικό εκπρόσωπο (*Υιοθετεί η κυβέρνηση την άποψη... και πώς ορίζεται αυτό από το χρώμα του δέρματος και από τη θρησκεία;*) αλλά και την απάντησή του (*Νομίζω απάντησε ο κ. Μηταράκης στη Βουλή δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο*), τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο τη θέση του κυβερνητικού εκπροσώπου για την ύπαρξη «πραγματικών προσφύγων». Επιπλέον, σε ευθύ αναπαριστώμενο λόγο παραθέτει και τα λόγια του προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ, αναφέροντας και την αναλυτική επιχειρηματολογία του, η οποία ενισχύεται από την πλαισίωση *επισημαίνοντας ότι πρέπει*. Ουσιαστικά, μέσα από τον ευθύ αναπαριστώμενο λόγο φαίνεται να συντάσσεται με τη θέση του προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ που κατονομάζει ως ρατσιστικές τις εν λόγω δηλώσεις. Αντίθετα, οι δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου που αφορούν τη στήριξη των ουκρανών προσφύγων/ισσών, παρόλο που παρουσιάζονται αναλυτικά, δίνονται με πλάγιο αναπαριστώμενο λόγο. Με αυτή την επιλογή ο/η αρθρογράφος αφενός επιδιώκει να προσδώσει αξιοπιστία στον λόγο του/της ίδιου/ας και αφετέρου δεν επιθυμεί να προβάλλει την κυβερνητική πολιτική.

Τέλος, ως προς την κατηγορία της *κατανοητότητας*, η εν λόγω θέση «περί πραγματικών προσφύγων» μέσω του αξιολογικού επιθέτου *ξεκάθαρη απάντηση* παρουσιάζεται να αποτελεί *κυβερνητική επιλογή*. Ο/Η αρθρογράφος επιδιώκει να καταστήσει σαφές στο αναγνωστικό κοινό ότι ο ρατσιστικός λόγος «περί πραγματικών προσφύγων» ανήκει αποκλειστικά στην κυβέρνηση.

4.1.3. Η αναπαράσταση του/της πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας στην εφημερίδα Ριζοσπάστης

Το τρίτο υπό ανάλυση άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* μέμφεται την κυβερνητική πολιτική απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα και θεωρεί υποκριτικό το ενδιαφέρον της κυβέρνησης για τους/τις ουκρανούς/ές πρόσφυγες/ισσες στους/στις οποίους/ες έχει αποδώσει τον χαρακτηρισμό «πραγματικοί πρόσφυγες». Η ακόλουθη ανάλυση επιχειρεί να αναδείξει πώς αναπαριστώνται οι *πραγματικοί/ές πρόσφυγες/ισσες* και πώς πλαισιώνονται αξιολογικά οι αναπαραστάσεις αυτές.

(3) Αλά καρτ

Η ελληνική κυβέρνηση «**το τερματίζει**» στην προσπάθειά της να εμφανιστεί ΝΑΤΟικότερη των ΝΑΤΟικών, με αφορμή την ιμπεριαλιστική σύγκρουση στην Ουκρανία. Τις προάλλες για παράδειγμα ο υπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου, Νότης Μηταράκης **δήλωσε προκλητικά** ότι «πρέπει όλες οι χώρες της ΕΕ με υποχρεωτική αλληλεγγύη να συμβάλουν στην προστασία των προσφύγων, των

πραγματικών προσφύγων, που φεύγουν από τον πόλεμο της Ουκρανίας». **«Να σε κάψω Γιάννη» είναι το ενδιαφέρον της κυβέρνησης για τους πρόσφυγες, που είναι τα παράπλευρα θύματα των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών και πολέμων, όπου και η χώρα μας εμπλέκεται μέχρι τον λαιμό.** Υπάρχει όμως και κάτι άλλο: Οι πρόσφυγες εξαιτίας της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία χαρακτηρίζονται από την κυβέρνηση «πραγματικοί», σε αντίθεση προφανώς με αυτούς που προκαλούν οι αμερικανοΝΑΤΟικές επεμβάσεις στη Μέση Ανατολή, στην Αφρική και αλλού, οι οποίοι είναι ανεπιθύμητοι στην Ευρώπη και αντιμετωπίζονται σαν αδέσποτα σκυλιά. Η ευαισθησία τους για το Προσφυγικό είναι «αλά καρτ». Βαφτίζουν το κρέας ψάρι και τούμπαλιν καταπώς τους βολεύει, την ίδια ώρα που χιλιάδες άνθρωποι παίρνουν τον δρόμο της προσφυγιάς στην Ουκρανία, στη Συρία, στο Σαχέλ και όπου αλλού οι ιμπεριαλιστές «τη Γη ξαναμοιράζουν» (Ανώνυμος/η 2022γ).

4.1.3.1. Στρατηγικές αναφορές/κατηγορήσης

Οι ρατσιστικές αναπαραστάσεις των προσφυγικών ομάδων που εντοπίζονται στο άρθρο γίνονται μέσα από τις ακόλουθες στρατηγικές:

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της κοινωνικής προβληματικοποίησης και πιο συγκεκριμένα μέσω της θυματοποίησης, καθώς όλες οι προσφυγικές ομάδες θυματοποιούνται, αφού ρητά αναφέρονται ως παράπλευρα θύματα των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών και πολέμων. Η θυματοποίηση επιτείνεται και με τη χρήση συναισθηματικά φορτισμένου λεξιλογίου (παίρνουν τον δρόμο της προσφυγιάς... όπου... οι ιμπεριαλιστές «τη Γη ξαναμοιράζουν»).

*Αναφορά/κατηγορήση μέσω της ρητής διάκρισης, καθώς στο άρθρο διακρίνονται δύο κατηγορίες προσφύγων/ισσών, οι «πραγματικοί/ές» που αναφέρονται ρητά, και όσοι/ες προέρχονται από χώρες εκτός Ευρώπης. Σύμφωνα με τον/την αρθρογράφο, ο όρος *πραγματικός/ή πρόσφυγας/ισσα* έχει αποδοθεί από την κυβέρνηση σε αυτούς/ές που φεύγουν από τον πόλεμο της Ουκρανίας, σε αντίθεση με αυτούς που προκαλούν οι αμερικανοΝΑΤΟικές επεμβάσεις στη Μέση Ανατολή, στην Αφρική και αλλού, οι οποίοι/ες παρουσιάζονται να είναι ανεπιθύμητοι/ες στην Ευρώπη, γεγονός που ενισχύεται με την παρομοίωση σαν αδέσποτα σκυλιά. Να σημειωθεί, βέβαια, ότι η διάκριση γίνεται για να αξιολογηθεί αρνητικά από τον/τη δημοσιογράφο. Ακόμη όμως και σε αυτή την περίπτωση αναπαράγεται η ύπαρξη δύο ξεχωριστών και διακριτών κατηγοριών.*

Αναφορά/κατηγορήση μέσω της συλλογικοποίησης, καθώς όλες οι προσφυγικές ομάδες αναπαρίστανται ως ανώνυμο παθητικό πλήθος με κοινά χαρακτηριστικά (για τους πρόσφυγες που είναι παράπλευρα θύματα, αντιμετωπίζονται σαν αδέσποτα σκυλιά).

4.1.3.2. Αξιολογικές παράμετροι

Στο άρθρο μπορούμε να διακρίνουμε τις αξιολογικές παραμέτρους της *συναισθηματικότητας, της γνησιότητας και της αξιοπιστίας*. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη *συναισθηματικότητα*, παρατηρούμε την αρνητική αξιολόγηση του/της αρθρογράφου για την πολιτική της κυβέρνησης απέναντι στο προσφυγικό. Ο/Η αρθρογράφος δεν αποδέχεται τον όρο «πραγματικοί πρόσφυγες» και αξιολογεί αρνητικά την ελληνική κυβερνητική πολιτική απέναντι στο προσφυγικό, όπως δείχνει η μεταφορική/ιδιωματική φράση *το τερματίζει* αλλά και το επίρρημα *προκλητικά* για τις δηλώσεις του Ν. Μηταράκη, σύμφωνα με τις οποίες *πρέπει όλες οι χώρες της ΕΕ με υποχρεωτική αλληλεγγύη να συμβάλουν στην προστασία των προσφύγων, των πραγματικών προσφύγων*.

Όσον αφορά τη *γνησιότητα*, με τη λαϊκή φράση *Να σε κάψω, Γιάννη* (εν. *να σ' αλείψω μέλι/λάδι*, που σημαίνει ότι, αφού σε καταστρέψω, στη συνέχεια σου κάνω κάτι καλό για τα μάτια του κόσμου), αλλά και με τον ρητό αξιολογικό χαρακτηρισμό *η ευαισθησία τους για το προσφυγικό είναι αλά καρτ*, το ενδιαφέρον της ελληνικής

κυβέρνησης για το προσφυγικό αξιολογείται ως ψεύτικο και υποκριτικό. Μάλιστα, το υποκριτικό ενδιαφέρον της κυβέρνησης επιτείνεται τόσο με το επίρρημα *προφανώς* όσο και με την ιδιωματική φράση *βαφτίζουν το κρέας ψάρι και τούμπαλιν*, η οποία δείχνει ότι η κυβέρνηση διαστρεβλώνει απροκάλυπτα την κατάσταση προκειμένου να υποστηρίξει τις πολιτικές επιλογές της.

Παράλληλα, η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης κατασκευάζεται ως *μη αξιόπιστη*, καθώς το ενδιαφέρον της δεν έχει ως στόχο όλες τις προσφυγικές ομάδες. Συγχρόνως αναπαρίσταται ως συνυπεύθυνη -και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό- απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα, όπως δείχνει η ιδιωματική φράση *η χώρα μας εμπλέκεται μέχρι τον λαιμό*.

4.2. Μακρο-επίπεδο ανάλυσης

Με βάση την ανάλυση του μικρο-επιπέδου, στο μακρο-επίπεδο θα προσδιορίσουμε πώς οι αναπαραστάσεις των «πραγματικών» και των «μη πραγματικών» προσφύγων/ισσών και η αξιολογική πλαισίωση των αναπαραστάσεων αυτών συντονίζονται με τον ρατσιστικό ή/και τον αντιρατσιστικό λόγο.

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ανάλυση (ενότητα 4.1.1), η εφημερίδα *Τα Νέα*, που συνήθως θεωρείται φιλοκυβερνητική, αναπλαισιώνει ως ορθές τις δηλώσεις του τότε Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου «περί πραγματικών προσφύγων» και υποστηρίζει την κυβερνητική πολιτική απέναντι στους/στις ουκρανούς/ές πρόσφυγες/ισσες και τον διαχωρισμό των προσφυγικών ομάδων σε δύο διακριτές κατηγορίες: στους/στις *πραγματικούς/ές πρόσφυγες/ισσες* και σε όσους/ες εισέρχονται στη χώρα «παράνομα» και, ως εκ τούτου, δεν δικαιούνται προστασία. Έτσι, αναπαράγεται απροκάλυπτα ο ρατσιστικός λόγος περί «πραγματικών» και «μη πραγματικών» προσφύγων/ισσών, διάκριση η οποία είναι συχνή στον λόγο των ΜΜΕ που αποσκοπεί στην παρουσίαση των μετακινούμενων πληθυσμών ως ανεπιθύμητων και απειλητικών και, τελικά, ως προβλήματος για τις χώρες υποδοχής (βλ. ενότητα 2.2). Ουσιαστικά, ο ρατσιστικός λόγος στοχεύει στην εδραίωση του χαρακτηρισμού *πραγματικός/ή πρόσφυγας/ισσα* δικαιολογώντας με αυτόν τον τρόπο και τις διαφορετικές κυβερνητικές πολιτικές απέναντι στις διακρινόμενες προσφυγικές ομάδες.

Ακόμα όμως και στην περίπτωση των ουκρανών, παρόλο που παρατηρείται -τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως- η επιρροή του αντιρατσιστικού/ανθρωπιστικού λόγου (η *Ευρώπη και η Ελλάδα θα πρέπει να δείξουν έμπρακτη αλληλεγγύη στους πρόσφυγες από την Ουκρανία*), προβάλλεται μια σχέση ανισότητας μεταξύ ουκρανών και πλειονοτικών, δηλαδή ανάμεσα σε αυτούς/ές που βρίσκονται σε δύσκολη θέση και κινδυνεύουν, και σε αυτούς/ές που έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν. Και σε αυτή την περίπτωση δηλαδή εντοπίζονται άνισες αναπαραστάσεις που προωθούν τον ρατσιστικό λόγο.

Η *Αυγή*, η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως η «εφημερίδα της Αριστεράς», είδαμε (στην ενότητα 4.1.2) ότι ασκεί κριτική στις δηλώσεις του Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου και στην κυβερνητική πολιτική: καταδικάζει τον διαχωρισμό σε *πραγματικούς/ες* και *μη πραγματικούς/ές πρόσφυγες/ισσες* δηλώνοντας ρητά ότι πρόκειται για ρατσιστικές δηλώσεις εκπροσώπων της κυβέρνησης. Ως εκ τούτου, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, παρατηρείται η επιρροή του αντιρατσιστικού λόγου, καθώς ο/η αρθρογράφος επιχειρεί να αντισταθεί στον ρατσιστικό λόγο, να τον αναδείξει ως τέτοιο και να τον καταγγείλει. Ωστόσο, ούτε εδώ απουσιάζουν υπόρρητες στερεοτυπικές αντιλήψεις για τον/την Άλλο/η (π.χ. ανώνυμο πλήθος με κοινά χαρακτηριστικά: μελαμψός/ή και μη Χριστιανός/ή). Παρόλο, βέβαια, που η αναφορά στα εξωτερικά χαρακτηριστικά ή στις θρησκευτικές πεποιθήσεις δεν αποτελεί για τον/την αρθρογράφο αιτία διαχωρισμού των προσφυγικών ομάδων, ωστόσο αυτά αναπαράγονται ως διακριτά γνωρίσματα. Ο ρατσιστικός λόγος αναπαράγεται και με την αναφορά στους/στις ουκρανούς/ές ως προσωρινούς/ές

κατοίκους στην Ελλάδα και την ΕΕ, που δεν θα επιβαρύνουν οικονομικά τη χώρα υποδοχής τόσο λόγω της προσωρινότητας όσο και λόγω του δικαιώματος εργασίας. Έτσι, οι πρόσφυγες/ισσες από την Ουκρανία παρουσιάζονται ως *δυνητικοί/ές πρόσφυγες/ισσες* (βλ. ενότητα 2.3) και υπόρρητα ως ανεπιθύμητοι/ες και ως πρόβλημα προς επίλυση για τη χώρα υποδοχής. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ο ρατσιστικός λόγος συνυπάρχει με τον αντιρατσιστικό στην εφημερίδα αυτή.

Τέλος, με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε (ενότητα 4.1.3), ο *Ριζοσπάστης*, ο οποίος αυτοπροσδιορίζεται ως «πολιτική εφημερίδα του ΚΚΕ», καταδικάζει ρητά την κυβερνητική πολιτική -και την ευρωπαϊκή- κυρίως για υποκριτική στάση απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα και για τη διάκριση των προσφυγικών ομάδων. Επομένως, είναι εμφανής η προώθηση του αντιρατσιστικού λόγου. Ωστόσο, παρατηρούμε την αναπαράσταση των προσφυγικών ομάδων ως αδύναμων θυμάτων που επίσης δρουν ως ανώνυμο πλήθος. Μάλιστα, σε σχέση με τις δύο άλλες εφημερίδες, εδώ είναι πιο έντονη η χρήση συναισθηματικά φορτισμένου λεξιλογίου (*θύματα, ανεπιθύμητοι, σαν αδέσποτα σκυλιά, παίρνουν τον δρόμο της προσφυγιάς... όπου... οι ιμπεριαλιστές «τη Γη ξαναμοιράζουν*). Οι αναπαραστάσεις θυματοποίησης των προσφύγων/ισσών προβάλλουν πιο έντονα τη σχέση ανισότητας τόσο μεταξύ των προσφυγικών ομάδων αλλά και μεταξύ των προσφυγικών ομάδων και όσων αναπαρίστανται να ελέγχουν την τύχη τους ή/και αναμένεται να τις βοηθήσουν. Μια τέτοια ανισότητα βρίσκεται στον πυρήνα του ρατσιστικού λόγου, οπότε και στο άρθρο αυτό εντοπίζουμε συνύπαρξη ρατσιστικού και αντιρατσιστικού λόγου.

5. Συζήτηση και συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η κριτική ανάλυση ειδησεογραφικών κειμένων του ηλεκτρονικού τύπου, ώστε να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίστανται γλωσσικά οι *πραγματικοί/ές πρόσφυγες/ισσες* σε αυτά, μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία την 24^η Φεβρουαρίου 2022. Ειδικότερα, θελήσαμε να μελετήσουμε τις αναπαραστάσεις των «πραγματικών προσφύγων» που αποδόθηκαν στους/στις ουκρανούς/ές, όπως αναπλαισιώθηκαν στα ΜΜΕ μετά τη σχετική συζήτηση μεταξύ των πολιτικών στη Βουλή. Επιπλέον, θελήσαμε να διερευνήσουμε από ποιον λόγο αντλούν οι εν λόγω αναπαραστάσεις, τον ρατσιστικό ή/και τον αντιρατσιστικό, και την τοποθέτηση των εφημερίδων απέναντι σε αυτές τις δηλώσεις.

Τα τρία ενδεικτικά άρθρα που εξετάσαμε εδώ δημοσιεύτηκαν μετά τις σχετικές δηλώσεις του τότε Υπουργού Μετανάστευσης και Ασύλου, Ν. Μηταράκη. Για την ανάλυσή τους, αξιοποιήσαμε την Κριτική Ανάλυση Λόγου που συνδυάζει την κειμενική ανάλυση (μικρο-επίπεδο) με τους λόγους του ευρύτερου κοινωνιοπολιτισμικού πλαισίου (μακρο-επίπεδο). Για την κειμενική ανάλυση, εφαρμόσαμε τις στρατηγικές λόγου που προτείνουν οι Reisigl & Wodak (2001) στη λογοϊστορική προσέγγιση. Παράλληλα, εστίασαμε στην ειδησεογραφική αξιολόγηση, προκειμένου να ανιχνεύσουμε πώς μέσω αυτής οι αρθρογράφοι πλαισιώνουν τα αναπαριστώμενα γεγονότα (Bednarek 2006, 2010). Έτσι, μέσα από την ανάλυση των 3 ειδησεογραφικών άρθρων, επιχειρήσαμε να ιχνηλατήσουμε αν και πώς η εικόνα του/της *πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας* που είναι ευπρόσδεκτος/η στην Ελλάδα σχετίζεται με τον πολιτικό προσανατολισμό των εφημερίδων.

Πιο συγκεκριμένα, στην εφημερίδα *Τα Νέα*, ο/η *πραγματικός/ή πρόσφυγας/ισσα* διαφοροποιείται από τον *μετανάστη/τρια* και τον/την *αιτούντα/ουσα άσυλο*. Ο ρατσιστικός λόγος βασίζεται στη ρητή διάκριση μεταξύ ‘νόμιμων’ και ‘παράνομων’ μετακινούμενων πληθυσμιακών ομάδων και σε ό,τι αυτή συνεπάγεται, δηλαδή αποδοχή στη μία περίπτωση και απόρριψη στην άλλη. Επομένως, παρατηρούμε αποκάλυπτο ρατσιστικό λόγο στην αναπαράσταση των προσφυγικών ομάδων, ο οποίος στοχεύει στην εδραίωση

του όρου *πραγματικός/ή πρόσφυγας/ισσα* δικαιολογώντας με αυτόν τον τρόπο και τη διαφοροποιημένη κυβερνητική πολιτική απέναντι στις διακρινόμενες προσφυγικές ομάδες.

Στην *Αυγή* είναι εμφανής η επιρροή του αντιρατσιστικού λόγου: επιρρίπτονται ευθύνες στην κυβέρνηση για τις δηλώσεις «περί πραγματικών προσφύγων». Ωστόσο, έμμεσα δίνεται ένα ακόμη χαρακτηριστικό του/της *πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας*, αυτό της λευκότητας. Παρόμοια με *Τα Νέα*, και η *Αυγή* αναπαριστά όλες τις προσφυγικές ομάδες ως μάζες με κοινά χαρακτηριστικά. Επιπλέον, οι προσφυγικές ομάδες από την Ουκρανία παρουσιάζονται ως προσωρινές στην Ελλάδα, άρα ως ανεπιθύμητες και δυνάμει προβληματικές έστω και για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι το εν λόγω άρθρο, παρόλο που δείχνει εκ πρώτης όψεως να συντονίζεται με τον αντιρατσιστικό λόγο, δεν απεμπλέκεται από τον ρατσιστικό.

Τέλος, ο *Ριζοσπάστης* αναπαριστά όλες τις προσφυγικές ομάδες ανεξαιρέτως ως θύματα της ιμπεριαλιστικής πολιτικής των δυτικών χωρών. Διαπιστώνουμε ότι ο/η αρθρογράφος συντονίζεται με τον αντιρατσιστικό λόγο από τη στιγμή που καταδικάζει την επιλεκτική ευαισθησία της κυβέρνησης απέναντι στο προσφυγικό. Ωστόσο, είναι ορατός και ο ρατσιστικός λόγος, αφού το άρθρο αυτό θυματοποιεί όλες τις προσφυγικές ομάδες και κυρίως τις προσφυγικές ομάδες εκτός Ευρώπης. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι ο ρατσιστικός λόγος εμφιλοχωρεί σε ένα ακόμη άρθρο που επιδιώκει να προωθήσει τον αντιρατσιστικό λόγο.

Συμπερασματικά, ως προς την τοποθέτηση των εφημερίδων απέναντι στις δηλώσεις «περί πραγματικών προσφύγων», παρατηρούμε ότι η φιλοκυβερνητική εφημερίδα που πρόσκειται στον χώρο της Δεξιάς αντλεί κυρίως από τον ρατσιστικό λόγο, αφού ενστερνίζεται και αναπαράγει των διαχωρισμό «πραγματικών» και «μη πραγματικών» προσφύγων/ισσών και αξιολογεί θετικά την κυβερνητική πολιτική απέναντι στο προσφυγικό τόσο στο θέμα των ουκρανών προσφύγων/ισσών όσο και των προσφυγικών ομάδων που προέρχονται από χώρες της Ανατολής. Οι εφημερίδες που πρόσκεινται στον χώρο της Αριστεράς φαίνεται -εκ πρώτης όψεως- να αντλούν από τον αντιρατσιστικό λόγο. Αξιολογούν αρνητικά την πολιτική της κυβέρνησης -ασκώντας έτσι και αντιπολίτευση- και καταδικάζουν την ύπαρξη δυο κατηγοριών προσφυγικών ομάδων. Ωστόσο, αναπαράγουν άλλες στερεοτυπικές αντιλήψεις και ρατσιστικές κατασκευές, όπως την παρουσίαση των προσφυγικών ομάδων ως πλήθους με κοινά χαρακτηριστικά, ευάλωτου, που αναμένει τη βοήθεια των πλειονοτικών στο διάστημα της προσωρινής παραμονής του στη χώρα υποδοχής. Παρατηρούμε, επομένως, τη συνύπαρξη ρατσιστικού και αντιρατσιστικού λόγου στα ίδια άρθρα, μέσα από την οποία αναδύεται ο *ρευστός ρατσισμός* που λειτουργεί πιο έμμεσα και υπόρρητα από τον ρητά εκφερόμενο ρατσισμό και τον φυσικοποιεί (Weaver 2010, 2011, 2016, Αρχάκης κ.ά. 2023α, Archakis & Tsakona 2024).

Η μελέτη μας επιχείρησε να φέρει στην επιφάνεια υπόρρητα νοήματα (ρευστού) ρατσισμού, άρα να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση των ομιλητών/τριών σε αυτά ή, με όρους Fairclough (1992b), στην *κριτική γλωσσική τους επίγνωση* (critical language awareness). Παράλληλα, απώτερος στόχος της μελέτης είναι αφενός ο εντοπισμός και η κριτική ανάλυση των *κοινωνικά 'κακώς κειμένων'* (social wrongs), ώστε να αμφισβητηθούν οι κυρίαρχες δομές που προβάλλουν και νομιμοποιούν την εξουσία των πλειονοτικών έναντι των αδύναμων Άλλων (Λαμπροπούλου 2023: 483). Αναμφισβήτητα, προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλουν και προγράμματα κριτικού γραμματισμού κυρίως από όσους/ες εμπλέκονται στην εκπαιδευτική πράξη (βλ. μεταξύ άλλων Τσάκωνα 2024).

Θεωρούμε, επιπλέον, σκόπιμο να υπενθυμίσουμε εδώ ότι κριτικές αναλύσεις, όπως η παρούσα, αποσκοπούν στην κατάδειξη και την αποφυσικοποίηση γλωσσικών

εκφράσεων και κειμενικών στρατηγικών που παγιώνουν κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες, ώστε τελικά να οξύνουν τις γλωσσικές ‘κεραίες’ των ομιλητών/τριών (βλ. επίσης ενότητα 3.2). Δεν αποσκοπούν στη λογοκρισία, η οποία κατά πάσα πιθανότητα θα οδηγούσε σε ακόμη πιο συγκαλυμμένους τρόπους ρατσιστικής έκφρασης, καθ’ όσον ο ρατσιστικός λόγος παραμένει κυρίαρχος, ενώ ο αντιρατσιστικός υπολείπεται σε ισχύ (βλ. σχετικά Weaver 2016: 180-181, Αρχάκης κ.ά. 2023α: 29-30). Όπως δείχνουν τα υπό εξέταση δεδομένα, οι ρατσιστικές διακρίσεις είναι τόσο εδραιωμένες και φυσικοποιημένες στον καθημερινό μας λόγο που θα είχε κανείς/μία την αίσθηση ότι δεν είναι καθόλου εύκολο να μιλήσει για τους/τις πρόσφυγες/ισσες χωρίς να είναι ο λόγος του (ρευστά) ρατσιστικός. Αυτό, θεωρούμε, είναι ένα βασικό στοιχείο προβληματισμού για όλους/ες μας και, βέβαια, άξιο περαιτέρω διερεύνησης σε διαφορετικά δεδομένα.

Η παρούσα ανάλυση δεν αποφεύγει ορισμένους περιορισμούς, αρχικά, σχετικά με τα δεδομένα της έρευνας. Αναλύθηκαν μόνο 14 άρθρα από 3 εφημερίδες, οπότε τα συμπεράσματα δεν μας επιτρέπουν να προβούμε σε γενικεύσεις. Ενδεχομένως η ανάλυση περισσότερων άρθρων από περισσότερες ειδησεογραφικές πηγές να οδηγούσε σε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των αναπαραστάσεων του/της *πραγματικού/ής πρόσφυγα/ισσας*, αλλά και των τοποθετήσεων των εφημερίδων απέναντι στο εν λόγω θέμα. Επιπλέον, η κριτική ανάλυση άρθρων στα οποία αναπαρίστανται άλλες προσφυγικές ομάδες και η σύγκρισή τους με εκείνα που αναφέρονται στους/στις ουκρανούς/ές πρόσφυγες/ισσες θα μπορούσαν να φωτίσουν περισσότερο τις ομοιότητες και τις διαφορές με τις οποίες αναπαριστώνται οι ομάδες αυτές. Τέλος, θεωρούμε ότι θα είχε ενδιαφέρον μελλοντικά να εξεταστεί πώς είδαν τις προσφυγικές ομάδες από την Ουκρανία άλλες χώρες, υποδοχής ή μη, αλλά και πώς εξελίσσεται η αρχικά θετική ανταπόκριση προς αυτούς/ές σε βάθος χρόνου, αλλά και πώς αναπαρίστανται να τοποθετούνται οι ίδιοι/ες οι πρόσφυγες/προσφύγισες απέναντι σε αυτή τη μετακίνηση.

Βιβλιογραφία

- Αθανασοπούλου, Ν. 2022. Ρατσιστικές αναπαραστάσεις προσφύγων/μεταναστών σε ιστοσελίδες εφημερίδων εν μέσω πανδημίας COVID-19. Μεταπτυχιακή διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ανώνυμος/η 2022α. Μηταράκης: Ορθά χαρακτηρίσα τους πρόσφυγες από την Ουκρανία «πραγματικούς πρόσφυγες». *Τα Νέα*, 1 Μαρτίου. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.tanea.gr/2022/03/01/politics/mitarakis-ortha-xarakterisa-tous-prosfyges-apo-tin-oukrania-pragmatikous-prosfyges>.
- Ανώνυμος/η 2022β. Γιάννης Οικονόμου / Κυβερνητική επιλογή η θέση Μηταράκη περί «πραγματικών προσφύγων». *Αυγή*, 3 Μαρτίου. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.avgi.gr/politiki/409363_kybernitiki-epilogi-i-thesi-mitaraki-peri-pragmatikon-prosfygon.
- Ανώνυμος/η 2022γ. Αλά κάρτ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=11600381>.
- Αρχάκης, Α. 2020. *Από τον εθνικό στον μετα-εθνικό λόγο: Μεταναστευτικές ταυτότητες και κριτική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αρχάκης, Α., Καραχάλιου, Ρ. & Τσάκωνα, Β. 2023α. Θεωρητική πλαισίωση της κριτικής ανάλυσης του ρευστού ρατσισμού. Στο Α. Αρχάκης, Ρ. Καραχάλιου & Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ιχνηλατώντας τη διείσδυση του ρατσισμού στον αντιρατσιστικό λόγο: Μελέτες για τον ρευστό ρατσισμό*. Αθήνα: Πεδίο, 15-48.
- Αρχάκης, Α., Καραχάλιου, Ρ., Τσάμη, Β. & Λαζανάς, Α. 2023β. Ανιχνεύοντας τον ρατσισμό σε ένα σώμα αντιρατσιστικών κειμένων για μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς. Στο Α. Αρχάκης, Ρ. Καραχάλιου & Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ιχνηλατώντας τη διείσδυση του ρατσισμού στον αντιρατσιστικό λόγο: Μελέτες για τον ρευστό ρατσισμό*. Αθήνα: Πεδίο, 51-125.

- Abid, R. Z., Manan, S. A. & Rahman, Z. A. A. A. 2017. "A flood of Syrians has slowed to a trickle": The use of metaphors in the representation of Syrian refugees in the online media news reports of host and non-host countries. *Discourse and Communication* 11(2), 121-140.
- Akşak, E. Ö. 2020. Discursive construction of Syrian refugees in shaping international public opinion: Turkey's public diplomacy efforts. *Discourse and Communication* 14(3), 294-313.
- Anthias, F. & Lloyd, C. 2002. Introduction: Fighting racisms, defining the territory. In F. Anthias, & C. Lloyd (eds) *Rethinking Anti-racisms: From Theory to Practice*. London: Routledge, 1-21.
- Archakis, A. & Tsakona, V. (eds.) 2024. *Exploring the Ambiguities of Liquid Racism: In between Antiracist and Racist Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Baker, P., Gabrielatos, C., KhosraviNik, M., Krzyzanowski, M., McEnery, T. & Wodak, R. 2008. A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse and Society* 19(3), 273-306.
- Bednarek, M. 2006. *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*. London: Continuum.
- Bednarek, M. 2010. Evaluation in the news. A methodological framework for analyzing evaluative language in journalism. *Australian Journal of Communication* 37(2), 15-50.
- Γαβριήλ, Ε. 2018. Η εικόνα του πρόσφυγα μέσα από τον ημερήσιο έντυπο τύπο της Λέσβου. Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Crawley, H., McMahan, S. & Jones, K. 2016. *Victims and Villains: Migrant Voices in the British Media*. Coventry: Centre for Trust, Peace, and Social Relations, Coventry University.
- Efe, I. 2019. A corpus-driven analysis of representations of Syrian asylum seekers in the Turkish press 2011-2016. *Discourse and Communication* 13(1), 48-67.
- Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. 1992a. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (ed.) 1992b. *Critical Language Awareness*. London: Longman.
- Fairclough, N. 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fairclough, N. 2003. *Analyzing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fairclough, N., Mulderrig, J. & Wodak, R. 2011. Critical discourse analysis. In T. A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage, 357-378.
- Fichtelstein, G., Clavaud A. & Peltier J. 2022. *European Peoples behind Ukraine: The Ukrainian War Seen from France, Germany, Italy, and Poland*. Paris: Fondation Jean-Jaures.
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon.
- Gabrielatos, K. & Baker, P. 2008. Fleeing, sneaking, flooding: A corpus of discursive constructions of refugees and asylum seekers in the UK press, 1996-2005. *Journal of English Linguistics* 36(1), 5-38.
- Gale, P. 2004. The refugee crisis and fear. Populist politics and media discourse. *Journal of Sociology* 40(4), 321-340.
- Gallant, K. 2022. The "good" refugee is welcome. On the role of racism, sexism, and victimhood when fleeing from war. *DiscourseNet. Collaborative Working Paper Series* 8(3), 1-8.
- Gilbert, L. 2013. The discursive production of a Mexican refugee crisis in Canadian media and policy. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(5), 827-843.
- Goodman, S., Sirriyeh, A. & McMahan, S. 2017. The evolving (re)categorizations of refugees throughout the "refugee/migrant crisis". *Journal of Community and Applied Social Psychology* 27(2), 105-114.
- Greussing, E. & Boomgaarden, H. 2017. Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe's 2015 refugee crisis. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(11), 1749-1774.
- Hunston, S. 2011. *Corpus Approaches to Evaluation: Phraseology and Evaluative Language*. London: Routledge.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.

- KhosraviNik, M. 2010. The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers: A critical discourse analysis. *Journal of Language and Politics* 9(1), 1-28.
- Klocker, N. & Dunn, K. M. 2003. Who's driving the asylum debate? Newspaper and government representations of asylum seekers. *Media International Australia* 109(1), 71-92.
- Λαμπροπούλου, Σ. 2023. Ρευστός ρατσισμός και αναστοχαστικότητα. Στο Α. Αρχάκης, Ρ. Καραχάλιου & Β. Τσάκωνα (επιμ.), *Ιχνηλατώντας τη διείσδυση του ρατσισμού στον αντιρατσιστικό λόγο: Μελέτες για τον ρευστό ρατσισμό*. Αθήνα: Πεδίο, 477-484.
- Lynn, N. & Lea, S. 2003. "A phantom menace and the new Apartheid": The social construction of asylum-seekers in the United Kingdom. *Discourse and Society* 14(4), 425-452.
- Μπουτουλούση, Ε. 2020. Κριτική Ανάλυση Λόγου και μεταφορά στον μεταναστευτικό λόγο των ΜΜΕ. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Γ. Στάμου (επιμ.) *Κριτική ανάλυση λόγου: (Απο)δομώντας την ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Νήσος, 393-426.
- McCann, K., Sienkiewicz, M. & Zard, M. 2023. *The Role of Media Narratives in Sharing Public Opinion toward Refugees: A Comparative Analysis*. Geneva: International Organization for Migration.
- O'Brien, E. 2009. From antiracism to antiracisms. *Sociology Compass* 3, 501-512.
- Reisigl, M. & Wodak, R. 2001. *Discourse and Discrimination: Rhetoric of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.
- Reisigl, M. & Wodak, R. 2020. Η λογοϊστορική προσέγγιση. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Γ. Στάμου (επιμ.) *Κριτική ανάλυση λόγου: (Απο)δομώντας την ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Νήσος, 145-221.
- Παναγάκη, Ν., Αρχάκης, Α. & Τσάκωνα, Β. 2022-2023. Η ρητορική μίσους των μεταναστών/τριών μαθητών/τριών δημοτικού απέναντι στους προσφυγικούς πληθυσμούς, *Γλωσσολογία* 30, 117-140.
- Πιατά, Α. & Ασημακόπουλος, Σ. 2023. Μεταφορικές αναπαραστάσεις των προσφύγων/ισσών σε φιλοπροσφυγικές πολιτικές γελοιογραφίες. Στο Α. Αρχάκης, Ρ. Καραχάλιου & Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ιχνηλατώντας τη διείσδυση του ρατσισμού στον αντιρατσιστικό λόγο: Μελέτες για τον ρευστό ρατσισμό*. Αθήνα: Πεδίο, 339-376.
- Στάμου, Α. 2014. Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού & Β. Τσάκωνα (επιμ.) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Νήσος, 149-187.
- Sambaraju, R. & Shrikant, N. 2023. "All of a sudden for no reason they've been displaced": Constructing the "contingent refugee" in early media reports on the Ukrainian refugees. *British Journal of Social Psychology* 62(4), 1715-1732.
- Τσάκωνα, Β. (επιμ.) 2024. *Συζητώντας για τον ρευστό ρατσισμό σε χώρους εκπαίδευσης: Διδακτικές προτάσεις στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού*. Αθήνα: Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα», ΤΕΑΠΗ, ΕΚΠΑ & Ερευνητικό πρόγραμμα «TRACE: Ανιχνεύοντας τον ρατσισμό στον αντιρατσιστικό λόγο: Μια κριτική προσέγγιση στον ευρωπαϊκό δημόσιο λόγο για τη μεταναστευτική και προσφυγική κρίση». Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://trace2019.wixsite.com/trace-project/semester-assignments-on-postgraduate-course>.
- Τσάκωνα, Β., Καραχάλιου, Ρ. & Αρχάκης, Α. 2020. Μετανάστευση και κριτικός γραμματισμός: Η περίπτωση του ρευστού ρατσισμού. Στο Σ. Σοφοκλέους (επιμ.) *Πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου: «Γραμματισμός και σύγχρονη κοινωνία: Ταυτότητες, κείμενα, θεσμοί», 11-12 Οκτωβρίου 2019*. Κύπρος: Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 525-539.
- Teo, P. 2000. Racism in the news: A critical discourse analysis of news reporting in two Australian newspapers. *Discourse and Society* 11(1), 7-49.
- Thompson, G. & Hunston, S. 2000. Evaluation: An introduction. In S. Hunston & G. Thompson (eds) *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press, 1-27.
- van Dijk, T. A. 2005. *Racism and Discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam: John Benjamins.
- van Dijk, T. A. 2008. *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.

- van Dijk, T. A. 2012. The role of the press in the reproduction of racism. In M. Messer, R. Schroeder & R. Wodak (eds) *Migration: Interdisciplinary Perspectives*. Wien: Springer, 15-29.
- van Dijk, T. A. 2021. *Antiracist Discourse: Theory and History of a Macromovement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. 2023. (Anti)racist discourse. In P. Gee & M. Handford (eds) *Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, 244-259.
- Weaver, S. 2010. Liquid racism and the Danish prophet Muhammad cartoons. *Current Sociology* 58(5), 675-692.
- Weaver, S. 2011. Jokes, rhetoric and embodied racism: A rhetorical discourse analysis of the logics of racist jokes on the internet. *Ethnicities* 11(4), 413-435.
- Weaver, S. 2016. *The Rhetoric of Racist Humor: US, UK and Global Race Joking*. London: Routledge.
- Χουλιάρáκη, Α. 2017. *Ο ειρωνικός θεατής: Η αλληλεγγύη χτες και σήμερα*. Αθήνα: Νήσος.
- Zawadzka-Paluckta, Z. 2022. Ukrainian refugees in Polish press. *Discourse and Communication* 17(1), 1-16.